

12. Шаховский В. И. Коммуникативно-прагматический аспект экспресивности / В. И. Шаховский // Филологическая герменевтика и общая стилистика. – Тверь, 1992. – 160 с.
13. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев. – М., 1973. – С. 250, 254.
14. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2000. – 688 с.
15. Brandes M. P. Stilistik der deutschen Sprache / Margarita Brandes. – М. : Наука, 1983. – 271 S.
16. Müller K. Formen der Markierung von «Spaß» und Aspekte des Organismus des Lachens in natürlichen Dialogen / K. Alex Muller // Deutsche Sprache. – Tübingen. – 1983. – № 11. – S. 289–321.
17. Riesel E., Schendels E. Deutsche Stilistik / Elise Riesel, Eugenia Schendels. – М. : Высшая школа, 1975. – 316 S.
18. Scharnhorst J. Stilfärbung und Bedeutung. Die Darstellung der Stilfärbung «abwertend» im Wörterbuch / J. Scharnhorst // Forschungen und Fortschritte. – 1962. – Н. 7. – S. 36–40.

УДК [811.111+811.161.2]'362.373:[82-343]

Н. П. Білоус,

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

ЧАСТКИ ЯК ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ ІНТИМІЗОВАНОГО НАРАТОРСЬКОГО МОВЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ КАЗКАХ ПРО ТВАРИН

У статті розглядаються частки як засоби інтимізації авторського мовлення в українських народних казках про тварин. У дослідженні виокремлено найбільш часто вживані розмовні конструкції з частками та визначено їх основні експресивні функції.

Ключові слова: частка, інтимізація, розмовна конструкція, інтенсифікатор.

В статье рассматриваются частицы как способы интимизации авторской речи в украинских народных сказках о животных. В исследовании выделяются часто использованные разговорные конструкции с частицами и определяются их основные экспрессивные функции.

Ключевые слова: частица, интимизация, разговорная конструкция, интенсификатор.

The article studies particles as intimation means of author's speech in Ukrainian national animal fairy tales. The research emphasizes the most commonly used colloquial constructions with particles and defines their main expressive functions.

Key words: particle, intimation, colloquial construction, intensifier.

Постановка наукової проблеми та її значення. Для того, щоб справити необхідний вплив на читача, наратор створює конкретну комунікативну ситуацію, яка моделює реальне спілкування адресанта та читача. Такого ефекту автор досягає шляхом імітації усного мовлення та вираження внутрішнього я автора [6; 7].

Як стверджує А. В. Корольова, важливим елементом діалогічного мовлення є застосування модальних вказівних часток таких як *ото, он, ось, оце, отсе* [7, с. 67], що й визначає актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з цієї проблеми. Останнім часом увагу дослідників зосереджено на вивченні часток української мови як дискурсивних слів [1], а також їх роль у розширенні українських розмовних конструкцій [4; 8].

Мета статті – визначити роль часток як граматичних засобів інтимізації нараторського мовлення в українських народних казках про тварин.

Завдання статті:

- визначити найбільш уживані конструкції з частками в українських казках про тварин;
- виявити основні функції вказівних часток у казках про тварин.

Матеріал дослідження. Матеріалом для дослідження слугують тексти українських казок про тварин: за редакцією А. І. Філатової: *Коза-Дерева, Колобок*; за редакцією І. П. Березовського: *Солом'яний бичок, Рукавичка*; збірка «Українські казки про тварин»: *Журавель і лисиця, Чому зайці сірі, Сірко, Пан Коцький, Польова Миша і міська миша, Як вовк забавляв козенят, Циган і ведмідь, Лисичка-Сестричка, Як собака знайшов собі господаря, Як півник вигнав лиску з зайчикової хатки, Чому гуси миються у воді, коти – на печі, а кури порпаються в поросі*; електронні версії казок: *Як чоловік провчив вовка, Вірний пес, Кривенька качечка*.

Виклад основного матеріалу дослідження й обґрунтування отриманих результатів.

Застосування модальних вказівних часток таких як *ото, он, ось, оце, отсе* є характерною рисою діалогічності українського мовлення. На думку А. В. Ємельянової, вказівні частки, властиві лише українській мові, виступають граматичним засобом вказівки на ступінь віддалення об'єкта мовлення та інтимізації висловлення. [2, с. 9–11; 5, с. 7, 266, с. 229].

За Т. С. Овчинниковою [9, с. 12], вказівні частки виконують функцію дійсної вказівки. Дослідниця зазначає, що у випадках первинного вживання вказівних часток ідентифікація об'єктів переважно відбувається одночасно за допомогою виголошення слів і вказівки на об'єкт, тому не лише слово, але й жест виконує функцію дійсної вказівки.

На думку О. С. Бочкової [3, с. 10], модальні частки є об'єктивно-абстрактними, однак у процесі мовленнєвого спілкування вони виражають суб'єктні модальні відносини.

За дослідженням Н. В. Новохатської, такі частки застосовуються в стилізованому мовленні як засіб інтенсифікації висловлення, експресивного зачину та виконують підсумовуючу функцію [8, с. 105–112].

В українських казках конструкції з вказівними частками побудовані за такими моделями: 1) конструкції з *ото*, 2) конструкції з *от*, 3) конструкції з *аж*, 4) конструкції з *це*.

Конструкції з *ото* мали три моделі: 1) *ото + присудок*, 2) *ото + підмет*, 3) *ото + обставина*. Найпоширенішою серед них була *ото + присудок*, яка в українському казковому мовленні характеризувалася відсутністю підмета та вживалася в односкладних означено-особових реченнях: укр. *Ото веде його до своєї хати* [12, с. 183] та в односкладних неозначено-особових реченнях: укр. *Ото подоставали усього, начали обід варить і, як зварили, начали совітуватися, кому їти кликати на обід пана Коцького* [12, с. 81].

Конструкції з *ото + підмет* вживається в казках переважно в авторському мовленні для того, щоб імітувати розмовне живе мовлення і, таким чином, наблизити адресата до перебігу казкових подій: укр. *Ото вона взяла ту курку, несе да й несе...* [12, с. 182], *Ото хазяїн його узяв та й вивіз у ліс, думає: нащо він мені здався* [12, с. 79], *Ото Сірко на столі узяв пляшку горілки, м'яса доволі і поніс під стіл* [12, с. 78].

Для того, щоб інтенсифікувати зачин та підкреслити характеристику дії, у казках вживаються конструкції з *ото* + *обставина*: **Ото колись** зайчик побачив лиску та й каже їй... [12, с. 79]. Прислівник **колись** вжитий у даному реченні позначає невизначеність оповіді в часі, а частка **ото** підсилює його значення і справляє на читача враження присутності під час описуваних подій.

Розмовні конструкції з *от* включають наступні:

Конструкції з *от* + *присудок*, *от* + *підмет*, як правило, застосовуються в стилізованому мовленні як засіб інтенсифікації висловлення на початку речення та створюють ефект невимушеного спілкування автора з читачем: укр. **От став той хлопець гнать козу**. **От він** взяв того сина і убив та й зарив під корито [15, с. 4], **От біжить** мишка, улізла в ту рукавичку та й сидить [13, с. 465], **От переночували** ту ніч, коли на ранок, ще ні світ, ні зоря, аж – дер-дер! [13, с. 280], **От баба** так і зробила: витопила в печі, замислила яйцями борошно, що назмітала, спекла колобок і положила на вікні, щоб простиг [15, с. 12], **От циган** приходить до їдної хати і бачить, що є пити й їсти, а людей нема [12, с. 165].

Серед проаналізованого матеріалу часто вживаними виявилися конструкції з *от* + *обставина*. Такі конструкції вживаються переважно в ініціалній позиції з метою емпатичного наголошення та інтимізованого зачину, наближаючи адресата до зображуваних подій, надаючи повідомленню розмовного характеру, імітуючи діалог між адресантом і адресатом: укр. **От тоді він розсердився**, пішов до коваля, висталив ніж і став її різати, а ніж переломився [15, с. 7] (у цьому реченні частка *от* вжита з прислівником підкреслює ще й обурення головного персонажа), **От раз** дожились вже до того, що не стало у них хліба – і їсти нічого [15, с. 12], **От незабаром** лисичка принесла гусей, курей – усякої птиці [13, с. 281].

Побудову з *от* + *і* в ініціалній позиції висловлення використовували з метою імітації живого мовлення, надаючи йому відтінку спонтанності та невимушеності: укр. **От і** давай питатись один одного... [12, с. 183]. **От і** каже баба діду... [14, с. 5], **От і** дивиться: іде вовк [15, с. 6].

В конструкціях з *от* + *і* у фінальній позиції *от* виступає сигнальною часткою, що означає завершеність думки. Звичай вона є окремим самостійним реченням: укр. **Я – коза-дереза, за три копи куплена, півбока луплена... тупу-тупу ногами, сколю тебе рогами, хвостом замету, лапками затопчу!** **От і** лев злякався! [15, с. 6], **Пустить і мене в рукавичку – Юу.** **От і** той уліз [13, с. 465].

В досліджуваних казкових текстах зустрічаються також поодинокі випадки вживання конструкцій з частками *же*, *аж*. Конструкція з *аж* займає в реченні медіальну позицію, підкреслюючи спонтанність мовлення: укр. **Довго жили собаки самі собі так, як і досі ще живуть вовки, аж** поки не народився такий собака, якому не сподобалось вільне собаче життя [12, с. 198]. Конструкції з часткою *же* вжиті в діалогічних єдностях, надаючи їм емоційного забарвлення: **Як же мені не плакати!** [12, с. 222]

За О. А. Сенічевою, вказівні частки підсилюють значення прислівників і відносних займенників, використовуються при вказівці на послідовність дій та логічно виділяють певне слово [10, с. 12–13].

Основними сигніфікативними значеннями іменників, на які вказують частки, є страх, полегшення, приголомшення, захоплення, радість, розчарування, роздратування, обурення, іронія тощо:

– жаль: **Як же мені не плакати!** Була у мене хатинка луб'яна, а в лиски – льодяна; запросилась вона ком ні та мене й вигнала [12, с. 222];

– здивування: **Він як стрельне – аж там от скільки шкур** [13, с. 466];

– приголомшення: **Повертаються, бачать – аж у хаті скрізь прибрано, хліб напечений, борщ зварений** [14, с. 7];

– хвилювання: **Аж застигла її нічка на дорозі** [12, с. 182];

– несподіваність: **Цей Сірко** никає по полю: **коли це** приходить до нього вовк та й питає [12, с. 77];

– роздратування, гнів: **От** набіг якийсь вовк та й хотів мене розбити, а я його напудила! [12];

– обурення: **От тоді він розсердився**, пішов до коваля, висталив ніж і став її різати, а ніж переломився [15, с. 8], **От баба і** напалась на діда: «Зроби та й зроби мені, діду, солом'яного бичка...» [13, с. 280];

Вказівні частки позначають завершеність думки щодо попередньої інформації, емпатично виділяють інформацію в наступному контексті та вказують на ставлення мовця до висловлення.

Таким чином, характерною рисою інтимізованого нараторського мовлення аналізованих українських казок про тварин є вживання конструкцій з модальними частками: «*от*», «*аж*», «*же*», «*ото*», що належать до граматичних засобів діалогізації авторського мовлення. Як стверджує А. В. Корольова, модальні вказівні частки, такі як *ото*, *он*, *ось*, *оце*, *отсе*, *аж* слугують важливим елементом діалогічного мовлення, інформуючи про нове та поєднуючи між собою речення [7, с. 114–115]. За дослідженням Н. В. Новохатської та М. Т. Щербань, такі частки застосовуються в стилізованому мовленні як засіб експресивного зачину та інтенсифікації висловлення, модифікуючи прагматичне значення висловлення, підвищуючи вплив сказаного / написаного на слухача / читача [8, с. 105–112; 11, с. 227]. Вказівні частки, введені наратором у текст казок («*От* вони до сусідів», «*Приходять додому – аж у них і варенички зварені*», «*От* дід тоді зробив їй кужілочку й веретенце...» [14, с. 6–9], «*Ото* вона взяла ту курку, несе да й несе...», «*Аж* застигла її на дорозі ніч», «*От* вона дивиться – *аж* стоїть хатка» [12, с. 182–183]) виступають інтенсифікаторами авторської думки та слугують для творення прийому експресивного зачину, завдяки якому наратор привертає увагу адресата до інформації, викладеної у висловленні.

Висновки дослідження та перспективи. Отже, найбільш уживаними у казках про тварин є конструкції з вказівними частками побудовані за такими моделями: 1) конструкції з *ото*, 2) конструкції з *от*, 3) конструкції з *аж*, 4) конструкції з *це*. Вони застосовуються в стилізованому мовленні як засіб експресивного зачину та інтенсифікації висловлення, модифікуючи прагматичне значення висловлення, підвищуючи вплив сказаного / написаного на слухача / читача.

Перспективою подальших досліджень є вивчення вказівних часток та їх функцій в інших фольклорних жанрах.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Частки української мови як дискурсивні слова : монографія / Флорій Сергійович Бацевич – Львів : ПАІС, 2014. – 287 с.
2. Бондаренко Л. В. Склад та комунікативні функції вторинних часток : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Людмила Василівна Бондаренко. – Кіровоград, 2005. – 20 с.
3. Бочкова О. С. Модальний аспект художественного тексту : на матеріалі произведений В. Ходасевича : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Оксана Сергеевна Бочкова. – Краснодар, 2008. – 20 с.
4. Глібчук Н. Стверджувальні та вказівні частки у бойківських говірках / Н. Глібчук // Вісник Львів. ун-ту, 2009 – Серія «Філологія». – Вип. 46. – Ч. II. – С. 97 – 104.
5. Емельянова А. В. Темпоральные частицы в немецкоязычной рекламе : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. В. Емельянова. – Иваново, 2007. – 23 с.

6. Колокольцева Т. Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи / Татьяна Николаевна Колокольцева. – Волгоград : Изд-во Волгоградского госуниверситета, 2001. – 260 с.
7. Корольова А. В. Типологія наративних кодів інтимізації в художньому тексті : Монографія / Алла Валеріанівна Корольова – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – 267 с.
8. Новохатська Н. В. Динаміка розмовних конструкцій в англійських та українських художніх текстах XVIII – поч. XXI ст. : дис. ... кандидата філол. наук : спец. 10.02.17 / Новохатська Наталія Василівна. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 201 с.
9. Овчинникова Т. Е. Пространственная метафора в семантике модальных частиц дейктического происхождения : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Т. Е. Овчинникова. – М., 2009. – 26 с.
10. Сенічева О. А. Засоби вираження внутрішнього мовлення в художньому тексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / О. А. Сенічева. – Донецьк, 2005. – 20 с.
11. Щербань М. Т. Семантична характеристика інтенсифікаторів прагматичного значення : спроба формалізованого опрацювання / М. Т. Щербань // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир, 2008. – Серія : Філологічні науки. – Вип. 39. Філологічні науки. – С. 227–230.

Список ілюстративного матеріалу:

12. Українські казки про тварин : (народні джерела). – К. : Техніка, 2005. – 320 с.
13. Казки про тварин / [упор. І. П. Березовський]. – К., 1979. – 576 с.
14. Кривенька качечка / [за ред. О. Гребенюк]. – К. : Махаон, 2002. – 16 с.
15. Коза-Дерева. Українські народні казки / [за ред. А. І. Філатової]. – К. : «Інтерпрес ЛТД», 1996. – 14 с.

УДК 81'373.43:004.738.(051)

М. В. Бойчук, В. М. Бойчук,

Національна академія внутрішніх справ, Прикарпатський факультет, м. Івано-Франківськ

ТРАНСФОРМОВАНІ ФРАЗЕМИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В ЗАГОЛОВКАХ ПЕРІОДИЧНИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ

У статті репрезентовано напрями розгортання фразеологічних трансформацій як виразні прийоми експресивізації заголовків інтернет-видань.

Ключові слова: заголовок, оказіоналізм, експресивність, трансформовані фразеологізми, інтернет-видання.

В статтю представлені напрямки розвертання фразеологічних трансформацій як виразительні прийоми експресивізації заглавий інтернет-изданій.

Ключевые слова: заглавие, неологизм, экспрессивность, трансформированные фразеологизмы, интернет-издания.

The article represents the directions of evolution of idiomatic transformations as expressive a technique in the processes of «expressivisation» in the headings of periodical online edition. It is revealed that transformed phraseological units carry out a reinforced impact on the recipient making the topic of utterance more clear and distinct, produce imaginative characteristic and create the effect of convergence of the recipient, attracting attention for its expressiveness. Occasional transformation of the analyzed units is being performed in several ways. The first way – it is occasional explication when one more imaginative component is being added to the idiomatic complex by the author's creative intention. This way also contains the attributive, objective and combined subways. The second way – it is occasional substitution when the replacement of certain lexical component takes place. Such a substitution of one of the components of lexical permanent structure allows one to weave easily occasional component to the overall semantic, notional and intentional frame of online headings. It is investigated that occasional substitution can be made not only by lexical but also derivational means when the derivative morpheme stands for attached modifier (often dependent) of phraseological unit. Occasional derivation of constant idiomatic units, determined to meet the need of author's intentions, is manifested in two ways: first, it is situationally caused by the transformation of the outer form of expression; secondly, by the transformation of the contents of expression at the constant (unaltered) form of expression.

Keywords: heading, occasional word, expressiveness, transformed phraseological units, the online edition.

Мова преси демонструє безпосередню реакцію на лексико-семантичні перетворення у мові. У цій лінгвальній підсистемі більшою мірою порівняно з повсякденною мовою лінгвальний стереотип зазнає експериментальних трансформацій [9, с. 3].

Особлива роль у мові преси відводиться заголовкам. Часто для увиразнення вони набувають оригінальних форм із погляду графічного чи синтаксичного оформлення, виступають фразеологізмами (афоризмами, пареміями, максимами, цитатами тощо) або ж їх трансформаціями. Процеси фразеотворення в комунікативному ареалі публіцистики знайшли певною мірою своє наукове потрактування в працях Шаповал О. В., Григораш А. М., Колоїз Ж. В., Логвиненко О. М., Федоренко О. Д., Скиби Н. Г., Калякіної О. О., Щербачук Л. Ф. та ін. Однак доцільним видається вивчення особливостей функціонування фразеологізмів-трансформів у такому сегменті сучасного дискурсу, як заголовки періодичних інтернет-видань. Дослідження такого напрямку є **актуальними** як для теорії комунікації (мовленнєвий аспект), так і традиційної лінгвістики загалом (власне мовний аспект).

Мета дослідження – простежити процеси структурних та семантичних трансформацій сталих висловів, що вживаються у заголовках інтернет-видань. **Об'єктом** дослідження слугують фразеологізовані структури, що є складовими заголовків інтернет-видань, у яких відбувається оказіональна трансформація.

Виразна ознака мови преси – це високий індекс експресивності мовлення, прагнення здійснити максимальний вплив на адресата.

Засобом експресивізації заголовків інтернет-видань виступає використання в них трансформованих усталених одиниць. Завдання фразем та їхніх трансформів у текстах публіцистичного стилю – не лише висвітлення певних подій, явищ, фактів із погляду автора (кореспондента, адресанта), а – більшою мірою – створення певного виразово-ефективного тону для переконання читача або слухача, впливу на його емоції [3, с. 146]. Трансформовані сталі сполучення здійснюють посилений вплив на адресата, увиразнюють тему викладу, дають певним об'єктам образну характеристику, створюють ефект зближення з реципієнтом, привертають увагу своєю експресивністю. Усе це працює на створення зацікавленості текстом з таким заголовком.

Трансформація може відбуватися як щодо форми, так і щодо змісту. Сталі вислови у заголовках трансформуються відповідно до теми тексту. У таких трансформованих конструктах зосереджується тенденція до сенсаційності повідомлення,